En samisk återbegravning

Anders Hansson

In 1986 a Sami grave was excavated by Jamtli, county museum of Jämtland. The reason for the excavation was that the grave had fallen apart exposing grave goods and parts of the skeleton. In 2009 there came a request from the Sami village in the area to rebury the skeleton. After the completion of osteological and various isotope analyses the skeleton was returned to its original grave. We then knew that it was the remains of a woman. What we learned about her life by using modern methods of analysis is remarkable and through archive studies we now have established more than 500 years of continuous Sami dwelling in this particular mountain region. She died c. 1500 AD and it is possible that she is a distant relative to the Sami families living there today.
The wider context is the debate that has led to ethical codes and guidelines concerning repatriation. Reburial is problematic from an archaeological point of view but the result shows that in this case it led not only to new knowledge but also a wish for more research from the participants from the Sami village.

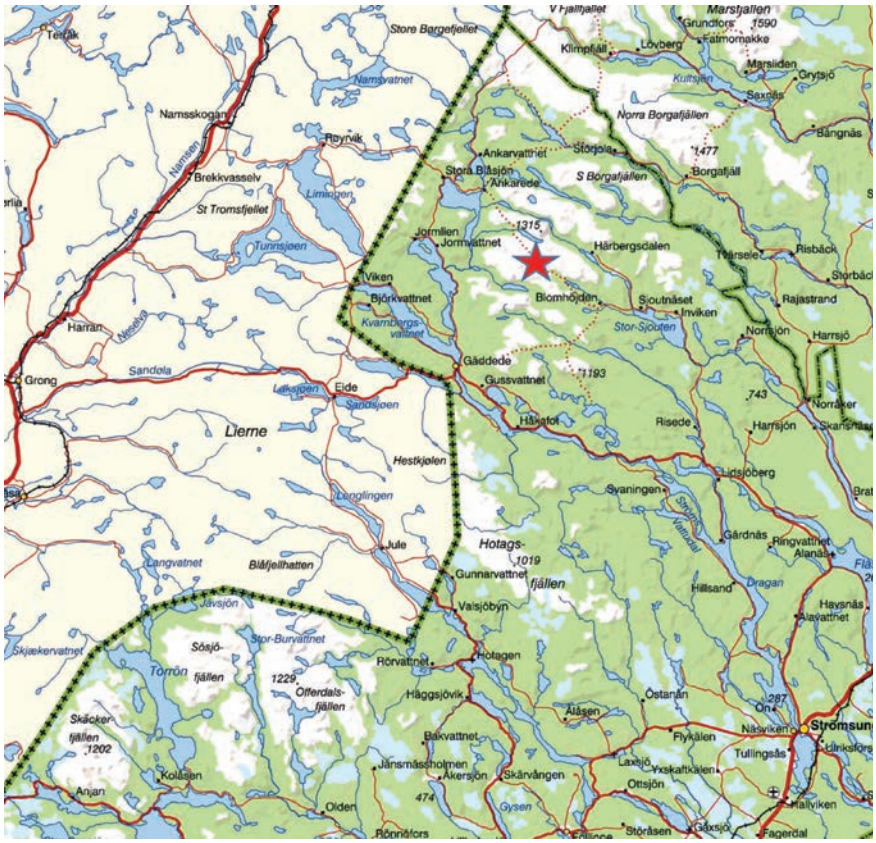
Inledning

I dag har vi som arkeologer helt andra möjligheter att beskriva en sedan lång tid död människas liv än vad som var möjligt bara för tjugo år sedan. Utvecklingen av naturvetenskapliga analysmetoder går med en rasande fart och vi börjar närma oss att skriva individhistoria på förhistoriskt material. I artikeln tänker jag visa på vad osteologi kombinerat med isotopanalyser kan tillföra inte bara vad gäller ny kunskap på individnivå utan även ny kunskap om platskontinuitet. Exemplet är utifrån de undersökningar som föregick en återbegravning av kvarlevorna efter en samisk kvinna i norra Jämtland. Jag kommer även beröra den omgivande samhällskontexten för att visa på att en återbegravning kan leda till mer forskning om samisk historia.

Den första undersökningen

I september 1986 undersöktes en samisk grav i den jämtländska fjällvärlden (Fig. 1). Den direkta orsaken till undersökningen var att 1984 hade en

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:39:38

Figur 1. Gransjön ligger i nordvästra Jämtland cirka en mil från närmsta bilväg. Foto förf.

fjällvandrare upptäckt ett skelett i ett stenskravel. Kraniet var helt blottat liksom ett yxhuvud i järn. Det ledde till att länsstyrelsen i Jämtlands län beslöt att graven skulle undersökas eftersom den redan var så skadad att risken fanns att den helt skulle förstöras om inget gjordes. Vid ett möte med representanter för samebyarna i Jämtland informerades om planerna och därefter undersöktes graven. Undersökningen utfördes av dåvarande länsantikvarien Jan Raihle och arkeologen Jan Sundström från Jamtli, länsmuseum i Jämtlands län. Resultaten från undersökningen publicerades två år senare av Sundström i Åarjel-saemieh, Samer i sør, årbok nr. 3. 1988.

I artikeln redogörs för undersökningen och jag ska inte gå djupare in på det här men något bör ändå nämnas. Graven är placerad på västsidan av en mindre bergknalle, cirka 80 meter väst om sjön Gransjön. Bergknallen i sig är intressant då den kraftigt avviker från omgivande mörkare berggrund med en ljusare lätt rödaktig färgton. Knallen syns på långt håll i fjälldalen (Fig. 2). Graven ligger på västra sidan av berget i ett stenskravel där lösa ste-

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:39:38

nar plockats bort för att skapa ett hålrum precis lagom stort för en människokropp. Orienteringen på kroppen har uppenbarligen styrts av terrängen så den döde hade placerats i riktning VSV-ÖNÖ med huvudet i VSV. I graven fanns två järnföremål. En yxa vid den dödes huvud samt en liten tunnbladig kniv i midjehöjd. Dessutom fanns ett tiotal järnfragment men av dessa kunde inga slutsatser dras. Yxan daterades till sen medeltid, möjligen tidig nyare tid efter jämförelse med en samisk grav från Övertorneå socken. I graven fanns dessutom i midjehöjd en 100 cm lång mässingkedja samt en drygt fem cm stor mässingsplåt som ser ut som ett litet toppigt hus med en dörr och ett fönster (se Fig. 6 nedan). Budgeten medgav då inte någon osteologisk undersökning och heller ingen ^{14}C-datering. Om det var en man eller en kvinna som hade begravts var därför okänt när artikeln skrevs. Att det var en samisk grav var det däremot ingen tvekan om. Det geografiska läget i ett tydligt samiskt kulturlandskap samt jämförelser med andra samiska gravar lämnade föga tvivel i den frågan. Sundström konstaterar också att sannolikheten för att det finns många okända samiska kulturminnen i den jämtländska fjällvärlden är mycket stor och att bristen på kunskap om dessa är besvärande. Både vad gäller ett framtida skydd men också för möjligheten att förstå den samiska historien (Sundström 1988, s.136–144).

Repatriering

Efter Sundströms artikel 1988 hände egentligen inte så mycket med skelettet från Gransjön. Det förvarades i Jamtlis arkeologiska magasin

Figur 2. Vid rätt väderlek syns bergknallen på långt håll på grund av sin speciella gulaktiga färg. Foto förf.

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:39:38

i relativ anonymitet. Under tiden hände dock saker i den omgivande världen. 1986 antogs ICOM Code of Professional Ethics (numera ICOM Code of Ethics for Museums) som bland annat behandlar frågan om repatriering/återlämning av kulturföremål (ICOM 2013). 1990 antogs i USA lagen ”The Native American Graves Protection and Repatriation Act” (NAGRPA). Lagen tar bland annat upp urbefolkningarnas rätt till kulturföremål i museer och även rätten att återfå mänskliga kvarlevor förutsatt att släktskap/samhörighet går att påvisa (National Park Service 2016). Tio år senare gav Svenska Arkeologiska Samfundet ut ”Etiska riktlinjer för arkeologer” som särskilt tog upp urbefolkningars speciella situation (Gjallarhornet 2000). Samma år (2000) beslutade Ájtte (Svenskt Fjäll- och Samemuseum) och Sametinget i Sverige att skapa ett projekt om återförande av samiska föremål och samlingar. Projektet avrapporterades 2005 (Edbom 2005). Syftet med projektet var att utreda i vilken omfattning det fanns samiska föremål på museer och institutioner i Sverige och övriga Europa och att se på möjligheterna till återförande. Särskilt fokus var på religiösa föremål och skelettmaterial. År 2007 fattade Svenska Sametinget beslut om att kräva fullständig identifiering av samiskt skelettmaterial i samtliga statliga samlingar, kartläggning av hur museer och institutioner tillskansat sig materialet samt att kräva repatriering/återföring av samiska kvarlevor med värdig återbegravning (Sametinget 2007). Ytterligare ett projekt som kan ses som en fortsättning på det som Ájjte och Sametinget avslutade 2005 är Interregprojektet Recalling Ancestral Voices som avrapporterades 2008 (Harlin 2008). Projektet hade tre huvudsakliga målsättningar: att utreda historien kring och storleken av de samlingar av samiska föremål som befinner sig i museer och forskningsinstitutioner; att väcka diskussion kring förvaltningen av det samiska kulturarvet (de religiösa föremålen och det osteologiska materialet sågs som särskilt viktiga i detta sammanhang); och slutligen att underlätta tillgängligheten till det materiella kulturarvet för samerna. I det sistnämnda fallet menas att tillgänglighet genom information även kan ersätta ett konkret byte av föremålens förvaringsplats (Harlin 2008, s. 3–5). För denna artikel får dessa exempel räcka. Det råder ingen tvekan om att diskussionen om repatriering och det samiska kulturarvet verkligen tog fart under 1990-talet med ett flertal större initiativ under början av 2000-talet. Återbegravningar är dock alltid problematiska. Risken att framtida möjligheter till forskning på viktiga material går förlorad är uppenbar. Frågan om varför återbegravningen sker är heller inte självklar. Är det för de döda eller de levande? När det gäller äldre material där det är okänt vilka de döda är måste man ställa sig frågan vem som har rätten att bestämma. Konsekvensen kan i sämsta fall bli att

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:39:38

dagens beslut innebär att framtiden fråntas möjligheten till sin historia. Särskilt allvarligt kan detta vara när det gäller material som kan berätta om grupper vars historia är eftersatt i forskningssammanhang, till exempel urfolkens historia. Detta har behandlats tidigare (Svestad 2013 med kommentarer) och jag ska inte fördjupa mig ytterligare i frågan men vi var inte omedvetna om problematiken när vi fattade vårt beslut.

Det är alltså mot bakgrund av detta som följande möte skall ses. Våren 2009 träffades landsantikvarien vid länsmuseet Jamtli, Henrik Zipsane, jag själv och Ingwar Åhrén från Ohredahke sameby på Jamtli café. Orsak till träffen var att Åhrén ville diskutera möjligheten till att återbegrava ett samiskt skelett. Det skelett som Jamtli varit med och undersökt 1986 vid Gransjön i Frostvikenfjällen och som sedan dess legat i Jamtlis arkeologiska magasin. Gransjön ligger inom Ohredahke samebys gränser och frågan kändes befogad. Vi svarade att vi först måste undersöka vilka formalia som gäller vid en sådan begäran men att vi var öppna för frågan. Det var inte överraskande att det var just Ingwar Åhrén som ställde frågan. Han var då styrelseordförande för Centrum för Samisk Forskning (Cesam/Vaartoe) med ett förflutet som verksamhetschef för Gaaltije, Sydsamiskt kulturcentrum. Han hade även varit rektor för Samernas Folkhögskola i Jokkmokk samt ordförande för Svenska Samernas Riksförbund, Nordiskt Samiskt Institut och Sametinget. Åhrén var med anda ord väl insatt i hela den politiskt/ideologiska diskussion som pågick kring det samiska kulturarvet.

Återbegravning av ett arkeologiskt undersökt (samiskt) material är något mycket ovanligt. På samiskt område hade detta mig veterligen endast skett en gång tidigare när den här återbegravningen blev aktuell. Då var det en grav vid Atoklinten i Västerbottens län som återställdes 52 år efter att den undersökts. Att det den gången inte blev någon särskild diskussion berodde på att när graven undersöktes lämnade undersökaren, Ernst Manker från Nordiska museet, en skriftlig försäkran att skelettet skulle återbegravas (Heinerud 2002, s. 3). Den återbegravningen var även den första i Sverige. När Gransjögraven undersöktes var det nog ingen som överhuvudtaget tänkte på återbegravning. Undersökningen sågs som, en visserligen mycket viktig, men ändå oproblematisk undersökning där huvuduppgiften var att rädda den information som fanns innan den helt förstördes av väder och vind. Diskussionen om återbegravningar tog dessutom sin utgångspunkt i 1800-talets insamlande av skelett och framför allt kranier att användas i rasforskning. Det insamlandet var ofta av karaktären vad vi i dag skulle kalla gravplundring. Samiska kranier var ett viktigt material för att kunna leda i bevis att samer var ett primitivare folkslag och därmed stod längre ned på utvecklingsskalan (Edbom 2005, s. 7 ff). Den

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:39:38

problematiken var inte aktuell vid undersökningen i Gransjön. Så varför då återbegrava just den här graven? Det stod ganska tidigt klart att informationen om att graven skulle undersökas inte hade nått de som borde ha fått den. Det vill säga de som bodde och verkade i området. Den artikel som publicerades i Åarjel-saemieh 1988 nådde heller inte dessa personer. För de som jag talat med i samebyn var det en överraskning att undersökningen över huvud taget hade ägt rum. Detta säger inte så mycket om intentionen med undersökningen men däremot en hel del om problemet med informationsspridning. Det man i samebyn också var tydliga med var att det upplevdes som en fortsättning på den gamla sortens arkeologi. Att institutioner bara kommer och tar med sig delar av det samiska kulturarvet. Återbegravningen uppfattades helt klart som mer än bara en politisk markering. Det var en fråga om rättvisa och delaktighet, att få vara med och bestämma vad som skulle ske med den egna gruppens kulturarv. Det var ett tydligt önskemål att graven skulle återställas. Sett i sitt sammanhang ansåg vi på Jamtli att önskemålet om återbegravning var befogat. Länsstyrelsen som fattar beslut om ingrepp i fornlämningar hade heller inget att erinra.

Den andra undersökningen

Väl medveten om att skelettet med största sannolikhet skulle gå förlorat för framtida forskning efter en återbegravning framförde jag önskemål om kompletterande undersökningar. En arbetsgrupp bildades med representanter från Jamtli, länsstyrelsen, Ohredahke sameby och Gaaltije, Sydsamiskt kulturcentrum. Det praktiska arbetet leddes av mig. Det första som gjordes var att besöka platsen för graven för att hitta igen den och se vilka åtgärder som behövdes före en återbegravning. Vid det besöket hittade Ingwar Åhrén en offerplats 150 meter från graven (Fig. 3). Vi lyfte på en av täckstenarna och kunde konstatera att det rimligen var en renkalv som hade offrats. Ett klövben ledde oss till den slutsatsen.

Vid nästa möte beslöt vi att offerplatsen skulle undersökas, möjligheten fanns att den inte bara rumsligt hörde samman med graven utan även kronologiskt. Vi bestämde också att offerplatsen skulle återställas efter undersökningen. Det vill säga benen skulle läggas tillbaka. Vad gällde själva graven bestämdes att skelettet skulle skickas till Lunds universitet för osteologisk analys. Skelettet skulle ^{14}C-dateras och därefter skickas till Arkeologiska forskningslaboratoriet vid Stockholms universitet för isotopanalys. Samma procedur gällde för offerplatsens fyndmaterial.

Offerplatsen

I juli 2010 var vi tillbaka i Gransjön. Gravplatsen förbereddes för återbegravning och offerplatsen undersöktes. Offerplatsen ligger på en liten avsats på nordöstra kanten av

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:39:38

Figur 3. Offerplatsen ligger vid toppen av bergknallen och graven i ett stenskravel på den sida som vätter bort från sjön och vistena. Foto förf.

Figur 4. Från offerplatsen har man utsikt över sjön och dalgången med sina visten och renvallar. Foto förf.

samma bergknalle som graven. Till skillnad från gravplatsen har man här utsikt över hela Gransjödalen (Fig. 4). Offerplatsen bestod av en mindre stensamling, 0,5–0,6 meter i diameter och 0,2 meter hög, uppbyggd av flata stenar. Under täckhällen tillvaratogs 86 benfragment

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:39:38

Figur 5. Graven efter att den rensats från lösa stenar. Foto förf.

(Jönsson 2011, s. 3-5). Den osteologiska analysen gav intressanta resultat. De flesta benen härrörde från en renkalv som deponerats innan den blivit en månad gammal. Detta betyder att offret måste ha utförts från slutet av maj till slutet av juni. Tillsammans med benen från kalven fanns även rester av en vuxen ren. Den var representerad av samtliga fyra klövar. Möjligen kan detta tolkas som att kalven lindats in i ett renskinn där klövarna varit kvar. Hela skinn har just ofta fotbenen kvar. Anmärkningsvärt är också att inga ben hade spår efter skär- eller huggmärken. Något som annars är ofta förekommande vid rendeponeringar (Boëthius 2010). Dateringen var inte mindre intressant, 175 +/- 50 BP. Kalibrerat med två sigma ger det en tidigaste datering till 1650 och fram till nutid (LuS 9433). Renoffret är med andra ord sentida och skulle det visa sig klart yngre än graven. och klart yngre än graven. Offerplatsens form och storlek stämmer rätt väl in på den typ av personliga offerplats, tsikku (tsekuvie), som beskrivs av Jonas Åhrén från Frostviken på 1940-talet (Mebius 2003, s.153).

Graven

Graven undersöktes och dokumenterades 1986 och ingen ytterligare arbetsinsats förutom att plocka undan lösa stenar inför återbegravningen var nödvändig (Fig. 5). Däremot hade vi beställt ett antal analyser. ^{14}C-dateringen gav värdet 360 ± 50 BP vilket blir 1449–1639 kalibrerat md två sigma (LuS 9434). Dateringen kan sägas i stort sett bekräfta den föremålsdatering till cirka 1500 e Kr. som gjordes 1986.

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:39:38

Osteologi

Den osteologiska undersökningen var omfattande med tanke på materialets unika karaktär. Det var den första senmedeltida sydsamiska individ som genomgått en osteologisk analys. Om jag sammanfattar resultaten i den osteologiska rapporten kan vi nu berätta följande: Den gravlagda var en kvinna som dog vid 45–60 års ålder och var cirka 150 cm lång. Längden kan jämföras med nordnorska samiska kvinnors längd under 1700- och1800-talen som beräknats till 149 cm. Hennes ålder får anses hög då det var relativt få individer som uppnådde den åldern under medeltiden. På grund av inflammation i tandköttet i över- och underkäken under tidiga år hade hon förlorat flertalet av sina tänder. Något som rimligen påverkat hennes förmåga att tugga. Tandslitage på de kvarvarande tänderna visar att hon använt sina tänder till någon form av arbete, t.ex. skinnberedning eller att göra rep. Hon hade arbetat hårt med armarna eftersom hon hade artros i höger armbåge och möjligen även i vänster. Denna typ av artros orsakas av förslitning i lederna. Samma artros konstaterades i bägge tumlederna. Hon hade haft en muskelinflammation i högra skuldergördeln som sannolikt skapat problem med rörligheten i armen. Både artros och inflammationen kan mycket väl ha uppkommit genom monotont arbete med armarna. Därutöver hade hon åldersrelaterade förändringar i ryggraden, högra höftleden samt kraftiga muskelfästen på baksidan av låren. Detta och en lättare benhinneinflammation på framsidan av ena låret vittnar om ett aktivt och fysiskt krävande liv. Avsaknad av emaljhypoplasier tyder på att hon inte drabbades av infektionssjukdomar under barndomen. Något som annars är mycket vanligt för medeltida populationer, framför allt i städer. Hennes avsaknad av karies och tandröta är typiskt för samiska skelett och återspeglar en kolhydratfattig kost. Det fanns heller inga spår efter porotisk hyperostosis. Något som även det är vanligt under medeltiden och orsakas av anemi, dvs järnbrist. Sammantaget verkar hon ha haft en relativt god hälsa.

Slutligen även något om de icke-metriska särdragen. Detta är vissa specifika drag som förekommer främst på kranium och tänder och har sin orsak i en människas genetiska arv i kombination med den miljö hon lever och växer upp i. Anlagen i sig innebär varken för- eller nackdelar för individen men kan användas för att till exempel studera släktskap eller etnicitet. Vid jämförelse med andra samiska skelett uppvisade kvinnan flera anlag som är typiska för samiska individer. Bland annat hade hon en benpålagring i gommen som är specifik för människor som lever i arktiska/subarktiska miljöer och har ett högt intag av fisk. Icke-metriska särdrag typiska för icke samiska nordiska populationer saknades (Hedlund 2011, s. 21-23).

För en lekman såg skelettet mycket välbevarat ut. Dock hade

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:39:38

gravens konstruktion medfört att mikroorganismer samt väder och vind delvis brutit ned skelettet och gett det ett vittrat och eroderat utseende. Därför kan vi inte svara på om hon någonsin födde barn.

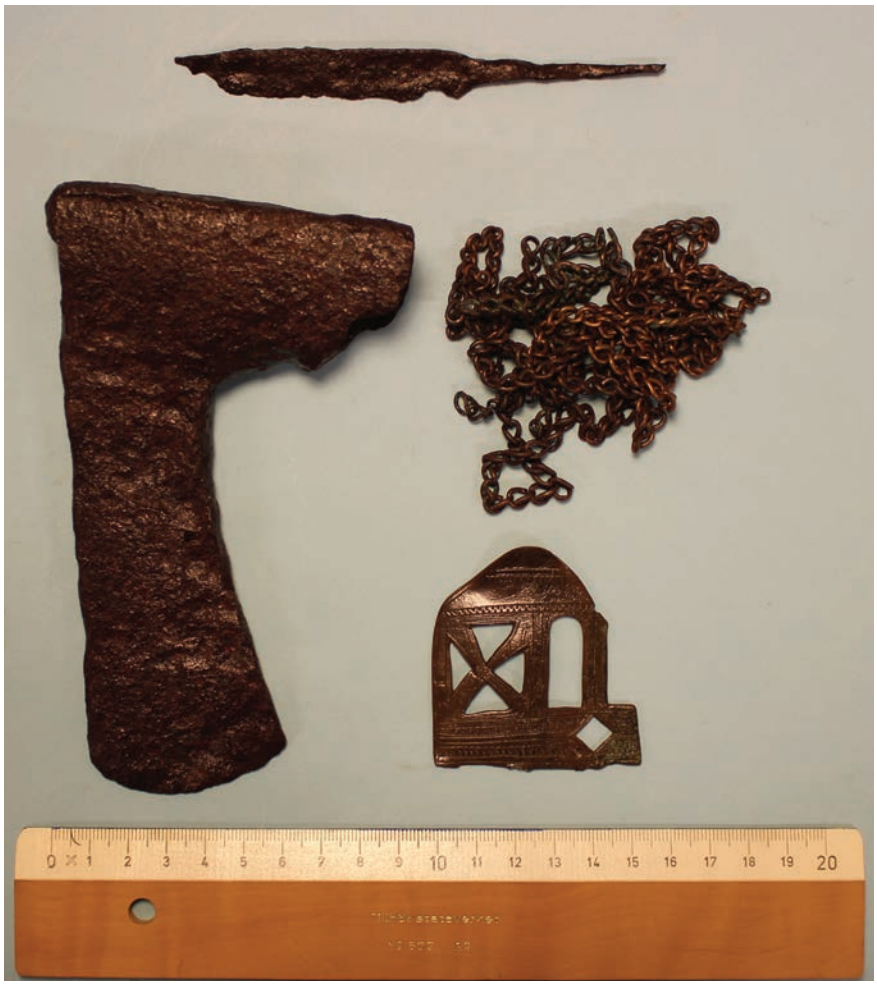
Isotoper

Frågeställningen gällde om vilken kost kvinnan hade haft och om den hade ändrats över livstiden, liksom om det fanns indikationer på mobilitet. För detta ändamål analyserades prover med avseende på stabila kol-, kväve-, och svavelisotoper. De svar som erhölls från analyserna tolkades som att hon haft ett kosthåll med blandad kost bestående av resurser från både land och vatten. Kött (renkött) torde inte ha dominerat kosten, varken under barndom eller i vuxen ålder. Däremot ökade köttkonsumtionen i vuxen ålder. Ingenting som tyder på mobilitet påträffades vilket kan tolkas som att hon föddes, levde och dog i ungefär samma område (Fjellström och Eriksson 2012, s. 3).

Föremål

I samband med undersökningen 1986 daterades yxan som låg i graven till sen medeltid, alternativt tidig historisk tid. Den nu genomförda 14C-analysen bekräftar den dateringen. Kniven som också låg i graven är av en typ som är notoriskt svårdaterad. Den är 12,6 cm lång med tunt blad, rak rygg och svagt svängd egg. Mycket mer kan man nog inte säga om den. Däremot är den 100 cm långa mässingkedjan och mässingsplåten värda lite mer uppmärksamhet. Hur dessa föremål mer exakt ska tolkas är oklart men det faktum att de bägge är av mässing är dock signifikant (Fig. 6). Mässingens status som helig/magisk/andligt kraftfull metall i samisk traditionell religion är oomtvistad. Ringar och kedjor i mässing nämns flitigt i samband med samisk björnjakt och ceremonier. Två utförliga skildringar är t ex Rheens från 1671 (Edsman 1994, s. 64) och Fjellströms från 1775 (Edsman 1994, s.70). En möjlig parallell till Gransjögraven nämns i en artikel från 1940 av arkeologen Theodor Petersen. I en artikel om samisk björnkult nämner han fynd av en samisk grav från 1600-talet vid Mösjöen i Tydal kommune i Norge (Petersen 1940, s. 157). I Vitenskapsmuseet i Trondheims föremålskatalog kan man läsa följande om fyndet: I graven fanns ett yxblad av järn, cirka 16 cm långt, en pilspets av järn med tånge; 9,5 cm lång, en liten ring av mässing, 3,3 cm i diameter. Därtill fanns några flak björknäver som sytts samman med sentråd. Av skelettet fanns en större del av kraniet kvar plus en del övriga skelettrester. Den bedömning som gjordes när graven upptäcktes, 1915, var att skelettet var från ett barn och utifrån fynden en pojke (Vitenskapsmuseet tilvekstkatalog nr T 11451). En osteologisk bedömning av detta torde vara önskvärd men är inte viktigt i detta sammanhang. I katalogtexten kan man vidare läsa att graven ”laa i et litet gravrum i en ur like ved sjøen

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:39:38

Figur 6. Samtliga föremål som påträffades i graven. Vad mässingsplåten ursprungligen varit är okänt. Nederkanten ser ut att ha brytmärken. Foto förf.

under en berghammer. Mellem de større stene, som omgav rummet, var der kilet ind mindre, og det hele var dækket av flate heller." På mer än ett sätt ganska likt graven i Gransjön. Att graven från Mösjöen är intressant för Petersens artikel om björnkult är just mässingringen som fanns i graven. 1937 hade Petersen fått sig tillsänt ett björnkranium med en mässingkedja lindad runt kindbenet (Petersen 1940, s. 168). Med dessa exempel diskuteras björnkult och mässingen betydelse i samisk religion.

I Gransjögraven låg mässingkedjan över kvinnans handleder. Det är givetvis ingen slump. Men var det för att ge henne styrka efter döden eller till för att binda henne till graven? Var det hennes egna föremål när hon levde? Hur ska man i sammanhanget tolka att hennes grav var på den sida av berget som vätter

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:39:38

bort från dalgången och bosättningarna? Från själva graven ser man ingenting av markerna där visten, renvallar, betesmarker och fiskevatten finns. Man ser in i en svacka och en bergsida.

Arkivforskning

Medan jag ägnade mig åt arkeologi så fördjupade sig Ingwar Åhrén i arkivstudier rörande området. De handlingar som han främst studerade var jordeböckerna. Jämtland blev svenskt 1645 och ett år senare fanns jordeböcker enligt svensk förlaga. I dessa finns bland annat de samer som bodde i Frostvikenfjällen med. Där återfinner vi de som tillhörde Kraantje sijhte i Mellanskogs skattefjäll. Kraantje är det samiska namnet för Gransjön och en sijhte är en organisation bestående av 3-5 familjer, åtminstone under 1500- och 1600-talen. Sijhten leddes av en person som i källorna benämns ”skattelapp”. Genom att följa dessa personer och deras familjer lyckades Åhrén kartlägga de människor som bodde vid Gransjön från Anders Nilsson som dog omkring 1610 fram till de som lever där i dag. Och dessutom är de som lever där i dag släkt med Anders Nilsson (Åhrén 2012, s. 33–34). Mellan Nilsson, som dog omkring 1610, och Gransjökvinnan är det inte mer än cirka 100 år. Det är inte fel att spekulera i att det kan finnas släktskap mellan dem. Om så vore fallet finns det släktskap mellan kvinnan som dog år 1500 och de som lever i området i dag. Om det stämmer lär vi dock knappast få någon visshet i. Det är å andra sidan kanske mindre viktigt. Det riktigt viktiga är att vi nu för första gången kunnat visa på kontinuerlig samisk bosättning i ett mindre fjällområde under generationer som sträcker sig 500-600 år bakåt i tiden. Vi vet att det i Gransjödalen finns spår efter visten, renvallar, offerplatser, fångstgropar och förvaringsgropar. Det har dock utförts mycket lite arkeologi i området. Vem vet hur långt bakåt i tiden vi skulle kunna komma om vi hade möjligheten att fördjupa oss i området?

Återbegravning

Den 12 augusti 2011 återbegravdes kvinnan från Gransjön. Ett tjugotal personer hade slutit upp på fjället. Dagen innan hade jag burit upp kvarlevorna de tio kilometrarna från närmsta väg i sällskap med sju personer från samebyn. Själva ceremonin var enkel. Jag lämnade över kvarlevorna till samebyns ålderman, Kjell Andersson, som lade ned dem i graven på ett renskinn och la över stenarna. De gravgåvor hon fått med sig i graven lades dock inte ned. Det hade varit ett önskemål från övriga i vår arbetsgrupp och grundade sig i risken för att de skulle kunna locka till sig gravplundrare. I stället fick hon med sig en väl använd yxa från Anderssons stuga vid Gransjön. När graven var övertäckt höll han ett tal och därefter berättade jag vad vi lärt oss om hennes liv genom att studera hennes kvarlevor. Landshövdingen som också var med hade ett kortare

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:39:38

anförande. Ceremonin som helhet var ickereligiös och personlig till sitt uttryck. De som var med var glada över att de hade fått vara med om kvinnans återbegravning och var ense om att det hade skett värdigt och rätt. Efter begravningen samlades alla vid en öppen eld några hundra meter bort och kokade kaffe. Efter någon timma avslutade vi samlingen och folk lämnade platsen. Återbegravningen var välbesökt och dokumenterades med både film och foto.

Året efter skedde ytterligare en återbegravning, denna gång i Neiden i norra Norge. Det var kvarlevorna efter 94 skoltsamer som grävdes upp 1915 och återbegravdes 25 september 2012. I fråga om storlek, förarbete och ceremoniel var den väldigt olik begravningen i Gransjön. För redogörelse och debatt kring återbegravningen i Neiden se Svestad 2013.

Avslutning

Genom att låta analysera skelettet av Gransjökvinnan osteologiskt och med isotopanalyser kunde vi berätta om en individs liv såsom det kan ha tett sig för 500–600 år sedan. Med kompletterande arkivstudier kunde vi också påvisa platskontinuitet, med all rimlighet samisk bofasthet i ett fjällområde sedan senmedeltid. Man kan gissa, men inte veta, att kvinnan som begravdes har släktband med de samer som lever i området i dag. Den forskningen hade med största sannolikt inte kommit till stånd om inte frågan om återbegravning väckts. I och med att vi inte begravde kvinnan utan att göra de undersökningar vi kunde se som möjliga fick vi resultat som väckte intresse och fascination inför vad man faktiskt kan få veta med moderna metoder. Bland de som deltog i återbegravningen väcktes önskan om att vi tillsammans skulle fortsätta att undersöka området för att lära oss mer om dess samiska historia. Det är ingen hemlighet att den samiska historien behöver beforskas. Där är fortfarande stora kunskapsluckor. Just dessa kunskapsluckor är tyvärr något som används av de som av olika orsaker inte vill erkänna samernas långa historia. I den konflikt som pågår, och har pågått under lång tid, om rätten till vinterbete för renar hänvisas allt som oftast till forskning som var aktuell för hundra år sedan. I korthet går det ut på att samer inte har någon lång historia på sydsamiskt område utan invandrade på 1600- och 1700-talen. Därmed skulle de ej heller ha någon sedvanerätt när det handlar om betesmarker. Att folk har olika syn på dagens rennäring är i sig inte konstigt. Mer oroande är de argument som bygger på en alternativ historieskrivning med rasistiska inslag utan hänsyn till modern forskning. Att som arkeolog till exempel påstå att det fanns samer för tusen år sedan i Jämtland och Härjedalen är inte kontroversiellt eller något anmärkningsvärt påstående i dag men för många tycks detta vara helt oacceptabelt. För utförligare diskussion se t ex Hansson 2011.

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:39:38

Därav kan man förstå att en återbegravning utan föregående undersökningar vore ytterst kontraproduktiv. I fallet med Gransjökvinnan fick vi fram väsentlig och viktig kunskap om sydsamisk historia samtidigt som vi genomförde en för det lokala samhället viktig symbolhandling. Detta sammantaget ledde i sin tur till önskemål från samebyn om fortsatta undersökningar i området tillsammans med oss arkeologer. Min slutsats är att återbegravningen i Gransjön var rätt, eller åtminstone mer rätt än fel. De planer som jag och Ingwar Åhrén hade för fortsatta studier av Gransjön stannade dock av då han tyvärr dog av sjukdom 2015.

Anders Hansson, Stiftelsen Jamtli
E-post: anders.hansson@jamtli.com
46 70 37 77 095

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:39:38

Referenser

• Boëthius, Adam. 2010. Osteologisk analys av rendeponeringen vid Gransjön. Reports in osteology 2010:11. Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet. Lund.

• Edbom, Gunilla. 2005. Samiskt kulturarv i samlingar. Rapport från ett projekt om återföringsfrågor gällande samiska föremål. Arkeologisk rapport 2005:1, Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum. Jokkmokk.

• Edsman, Carl-Martin. 1994. Jägaren och makterna. Uppsala.

• Fjellström, Markus och Eriksson, Gunilla. 2012. Isotopanalyser av kvinnan i Gransjögraven, Gransjön, Frostviken sn, Jämtland. Uppdragsrapport nr 183. Institutionen för arkeologi och antikens kultur. Arkeologiska forskningslaboratoriet. Stockholms universitet. Stockholm.

• Gjallarhornet 2000. Svenska arkeologiska samfundets principer för god arkeologisk praxis. Gjallarhornet, årgång 20, nr 2, 2000, s. 1–3.

• Hansson, Anders. 2011. Cultural Heritage Use in the Twenty-first Century: The Politics of a Sami Skeleton Reburial. Current Swedish Archaeology, vol 19, 2011.

• Harlin, Eeva-Kristiina. 2008. Recalling Ancestral Voices. Repatriation of Sámi Cultural Heritage. Projekt Interreg IIIA, slutrapport.

• Hedlund, Therése. 2011. Osteologisk undersökning av samiskt skelett (JLM 28018) från Gransjö, Frostviken socken Jämtland. Reports in osteology 2011:4. Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet. Lund.

• Heinerud, Jans. 2002. Rapport över arkeologisk undersökning av samisk grav, RAÄ 195:1, Tärna socken, Storumans kommun, Västerbottens län. Västerbottens museum/Uppdragsverksamheten.

• ICOM 2013. ICOM Code of Ethics for Museums. ICOM 2013.

• Jönsson, Amanda. 2011. En samisk offerplats vid Gransjön. Rapport Jamtli 2011:15. Östersund.

• LuS 9434. Dateringsattest. Inst för geo- och ekosystemvetenskaper, Laboratoriet för C14-datering. Lunds universitet.

• LuS 9433. Dateringsattest. Inst för geo- och ekosystemvetenskaper, Laboratoriet för C14-datering. Lunds universitet.

• Mebius, Hans. 2003. Bissie. Studier i samisk religionshistoria. Östersund.

• National Park Service, 2016. [https://www.nps.gov/nagpra/mandates/25usc3001etseq.htm] (Besökt 10. oktober 2016)

• Petersen, Theodor. 1940. En björnegrav. Trekk av lappsk folketro. Viking. Tidskrift för norrön arkeologi. Band IV, s. 153–166.

• Sametinget 2007. Sammanträdesprotokoll 2007:1 § 14. 2007-02-22.

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:39:38

• Sundström, Jan. 1988. Graven vid Gransjön i Frostviken. Åarjel-saemieh, Samer i sør, årbok. 3, s. 136–144. Snåsa.

• Svestad, Asgeir. 2013. What happened i Neiden? On the Question of Reburial Ethics. Norwegian Archaeological Review, Volume 46, No 2, s. 194–222.

• Vitenskapsmuseet tilvekstkatalog nr T 11451.

• Åhrén. Ingwar. 2012. Samerna i Gransjön. På liv och död, Jämten 2013, s. 28–41. Östersund.

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:39:38